

Весна БИКАНОВИЋ*

ЦРНОГОРСКА ПОЛИТИЧКА ЕМИГРАЦИЈА
У СЈЕДИЊЕНИМ АМЕРИЧКИМ ДРЖАВАМА
(1922-1924)-АКТИВНОСТИ И
ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОДГОВОРИ**

ABSTRACT: Presented paper focuses on the activities of Montenegrin emigration in the USA in the years following the end of First World War. New political solutions, disappearance of Montenegro and creation of new Yugoslav State, provoked activities of some Montenegrins in order to promote an idea of restoration of the independent Montenegro. Activities, ideas, impact, reaction of Yugoslav State and its representatives in America as well as results and outcomes are the object of analyses.

KEYWORDS: Montenegrin emigration, Jovan Plamenac, Nikodim Janjušević, Luigi Criscuolo, Vladimir Sachs-Petrović, United States of America, Montenegro, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Yugoslav State

Покушај краља Николе I Петровића-Његоша и дела црногорске емиграције окупљене око владе у Нејју као и оне у Италији, да у годинама после окончања Првог светског рата обнове независну Црну Гору доживео је потпуни неуспех. Одлука Подгоричке скупштине о уједињењу са Србијом 26. новембра 1918, проглашење Краљевине СХС 1. децембра исте године затим и политичка решења током и након Мировне конференције у Паризу укључујући и међународно признање нове државе, учинили су узалудним напоре присталица краља Николе у правцу обнове црногорске државе. Положај црногорских политичара у

---

* Аутор је научни сарадник у Историјском институту Србије, Београд.

** Чланак је резултат рада на пројекту *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници* (N° 47027) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

емиграцији и чланова краљевске породице додатно је ослабљен постепеним губитком подршке Италије, тешком материјалном ситуацијом, као и међусобним спорењима и отвореним сукобима посебно након смрти краља Николе марта 1921. године и отварања питања будућег наследника.¹

У тренуцима губитка политичког ослоња у Европи и суочавања са независном материјалном ситуацијом, поједини црногорски политичари у емиграцији своје активности и политички ангажман пренели су на простор америчког континента, у првом реду у Сједињене Америчке Државе.² Свакако да није било сасвим неочекивано да се и на овом простору покуша изнаћи политичка подршка за планове о обнови независне Црне Горе, имајући у виду неке начелне ставове и принципе америчке администрације и председника Вудроа Вилсона (Woodrow Wilson) током и непосредно након рата. Заступање начела народног

¹ О политичким дешавањима везаним за питање Црне Горе током и непосредно после Првог светског рата видети: Драгољуб Р. Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак 1914-1922*, Војна књига: Београд, 1996; Драгољуб Р. Живојиновић, *Италија и Црна Гора 1914-1925. Студија о изневереном савезништву*, Београд: Службени лист СРЈ 1998; Димитрије Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград: Историјски институт НР Црне Горе, 1962; Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925*, knj. I, Podgorica: Istorijски институт Crne Gore, 2004; Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925. Deklaracije, program, apeli, memorandum, note, memoari, protestna pisma*, knj. II, Podgorica: Istorijски институт Crne Gore, Almanah, 2004; Радослав М. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711-1918*, Подгорица: Историјски институт Црне Горе; Београд: Војска, 1996; Драгољуб Р. Живојиновић, *Црногорска мисија у САД 1915. године, 183-210*; Драгољуб Р. Живојиновић, *Отварање црногорског посланства у Вашингтону 1917-1918. године, 263-303*; у: Драгољуб Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником. Студије о српско-америчким везама 1878-1920*, Београд: Албатрос Плус 2010; John D. Treadway, *Anglo-American Diplomacy and Montenegrin Question, 1914-1921*. Issue 26, East European Program, European Institute, The Wilson Center 1991; Андреј Митровић, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*. Београд: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije, 1969.

² Публиковано је више радова који се у целини или као део ширег истраживања, баве питањем политичких активности црногорских емиграната у Сједињеним Америчким Државама: Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925*, knj. I, Podgorica 2004; Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925, knj. II, Deklaracije, proglassi, program, apeli, memorandum, note, memoari, protestna pisma*, Podgorica: Istorijски институт Crne Gore; Almanah, 2004; Димитрије Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије* Титоград: Историјски институт НР Црне Горе, 1962; Nenad Stevović, *Janko Brajović i Crna Gora*, Cetinje-Lovćenac: 2018; Gordan Stojović, *Nikola Petanovi ć- Crnogorsko ogledalo*, Podgorica: Matica Crnogorska, 2006; Novak Adžić, *Crnogorska politička emigracija nakon 1921. godine, Matica: časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, god. 16, br. 62, 2015, 163-174 (www.maticacrnogorska.me); Slobodan B. Medojević, *Crnogorska iseljenička štampa u SAD u izvještajima jugoslovenskih diplomata, Matica: časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, zima 2013/proljeće 2014, 463-474 (www.maticacrnogorska.me); Vesna Đikanović, *Iseljenici u Severnoj Americi i jugoslovenska država 1918-1945*, doktorska disertacija u rukopisu, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2016.

самоопредељења, као и показивање интересовања унутар америчке администрације за црногорско питање и положај Црне Горе у послератној Европи и у Краљевини СХС, могли су оправдати постојање извесних очекивања црногорске стране од америчке државе. Односно, како закључује Д. Живојиновић „Сједињене Државе и председник Вилсон, као протагонист политике самоопредељења и ослобађања малих народа од доминације великих сила и њихове обнове после рата, сматрани су у Неију природним савезницима у борби за опстанак.”³ Значај САД у изналагању послератних политичких решења препознали су краљ Никола и црногорски политичари и током ратних година. Северна Америка, односно Сједињене Државе постају место интензивног политичког рада у правцу обезбеђивања политичког упоришта црногорске државе кроз напоре и предано ангажовање на успостављању чвршћих дипломатских веза Црне Горе и САД. Ова настојања резултираће отварањем посланства у Вашингтону и именовањем др Анта Гвозденовића за црногорског посланика 1918. године.⁴ Такође, крајем исте године у Њујорку је за почасног конзула постављен Вилијам Фредерик Дикс (William Frederick Dix).⁵ Подршка Америке се тражила и непосредно после рата. Представници црногорске владе, црногорски емигранти и сам краљ Никола апеловали су на америчког председника да омогући обнову самосталне Црне Горе, позивајући се на раније дата обећања и закључке В. Вилсона који су укључивали и потребу обнављања независности ове балканске државе.⁶ Наде које су се полагале у политичку подршку САД показале су се, међутим, као нереалне, те су тако и Сједињене Државе стале у ред држава које су признале новоформирану Краљевину СХС.⁷ Ипак, упркос тој чињеници, преношење активности на амерички простор није било неочекивано. Америка је нудила релативну слободу за различите облике активности укључујући и оне

³ Драгољуб Р. Живојиновић, *Отварање црногорског посланства у Вашингтону 1917-1918. године*, 264-266.

⁴ Драгољуб Р. Живојиновић, *Отварање црногорског посланства у Вашингтону 1917-1918. године*, 263-303; Ivan Čizmić, *Jugoslovenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslovenske države 1918*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu-Institut za hrvatsku povijest, 1974, 209-210; Kapetan Anto Seferović, crnogorski konzul u Kanadi, od 1916. godine i konzul u Njujorku, после рата ulazi u diplomatsku službu Kraljevine SHS.

⁵ Избор Дикса није био случајан. Како наводи Ј. Тредвеј, радило се о промишљеном потезу краља Николе и Александра Девина с обзиром на то да је Вилијам Дикс био лични пријатељ америчког председника В. Вилсона. John D. Treadway, *Anglo-American Diplomacy*, 5; Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, Knj. I 67.

⁶ Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, knj. II, 22-23, 161-163, 200-212; Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu* knj. I, 206-208; У том смислу посебно се ангажовао Александар Девин, који је у више наврата писао америчком председнику апелујући на њега да се заузме за црногорску ствар. John D. Treadway, *Anglo-American Diplomacy*, 6-8.

⁷ John D. Treadway, *Anglo-American Diplomacy*, 15.

политичке и постаје уточиште бројним политичким групама које су показале незадовољство послератним решењима, укључујући и оне са простора нове југословенске државе. Имајући у виду постојећу италијанску подршку црногорској политичкој емиграцији у Европи, није се могла занемарити чињеница да се у Америци налазила респектабилна заједница Американаца италијанског порекла са значајним друштвеним, економским и политичким утицајем. Такође, црногорско питање опстајало је у америчкој јавности кроз различите облике јавних наступа црногорских политичара у емиграцији, дела црногорског иселјеништва, али и појединачно из америчког јавног живота, кроз пропитивање и проблематизовање праведности постигнутих споразума и савезничке политике према Црној Гори.⁸

На одлуку о проширењу политичког ангажовања на простор северне Америке несумњиво је утицала и чињеница да се у САД налазила релативно бројна црногорска иселјеничка заједница.⁹ Иселјеници пореклом из Црне Горе могли су послужити примарно као извор материјалне подршке, али и као политичка база која би гарантовала континуитет црногорске акције и опстанак идеје о самосталности земље или бар њену јавну присутност. Године Великог рата показале су да су очекивања црногорске државе од иселјеника у Америци присутна и, може се рећи, оправдана. Током Првог светског рата, Сједињене Државе постају простор регрутовања добровољаца за потребе црногорске војске које је, упркос повременим спотицањима, дало извесне резултате.¹⁰ У политичком смислу, основ за оптимизам у погледу подршке

⁸ Непосредно после окончања рата у разговору са америчким дипломатама посланик Антонијевић стекао је утисак да су амерички делегати склони идеји да се Црној Гори да неки облик аутономије. (Архив Југославије (АЈ), фонд Министарство иностраних послова Краљевине Југославије (334), фасцикла 1, Пов. бр. 3&. Посланик Антонијевић за Министарство иностраних дела, 12. јануар 1919); И годину касније посланик у Вашингтону С. Грујић известио је о разговору са америчким помоћником министра спољних послова који је поставио питање положаја Црне Горе унутар нове државе. Помоћник министра изразио је том приликом сумњу да је жеља Црне Горе да уђе у састав Краљевине СХС. АЈ, 334-1, Број 44, С. Грујић за министра Трумбића, Шифровани телеграм из Вашингтона, 26. јануар 1920; Šerbo Rastoder, Crna Gora u egzilu, Књ. I, 311-312; Секретар црногорског посланства у Вашингтону, како је пренео Грујић, давао је изјаве америчкој штампи да ће се после Конференције мира обновити црногорска држава која ће затим донети одлуку о својој будућности. АЈ, 334-1, Славко Грујић за Краљевско посланство у Паризу, за министра А. Трумбића, шифровани телеграм, из Вашингтона, 16. јун 1919.

⁹ Према америчком попису по земљама рођења, 1910. у САД је било 5365 лица пореклом из Црне Горе. АЈ, фонд Министарства унутрашњих послова (14), фасцикла 35, Саопштења о радовима по питању селења, Год. И, бр. 2, 1927.

¹⁰ О раду црногорске мисије на прикупљању добровољаца у САД видети: Драгољуб Р. Живојиновић, *Црногорска мисија у САД 1915. године*, 183-210; Ivan Čizmić, *Jugoslovenski iseljenički pokret*, 82.

за будућу акцију могло је пружити расположење дела црногорских исељеника које се кретало у правцу обнове црногорске независности.¹¹ Ovo opredeljenje u rojedinim krugovima opstalo je i после okončanja rata.¹² Slavko Грујић, посланик Краљевине СХС у Вашингтону упозорио је на акцију Јанка Брајовића, Црногорца из Чикага, који је непосредно по завршетку рата сакупио потписе међу исељеницима ради слања петиције председнику Вилсону против уједињења Црне Горе са Србијом.¹³ У својеврсној политичком трактату „The Voice of Montenegro” намењеном Мировној конференцији у Паризу, Брајовић је, између осталог, ослонац за остварење црногорских интереса тражио у америчкој држави.¹⁴ Група црногорских исељеника из Бјут Монтане протестовала је против политичких решења која су лишила Црну Гору независности, као и против тренутног стања на простору Црне Горе.¹⁵ Црногорски Гласник, гласило Федерације (Савеза) независних Црногораца (ФНЦ) препознат је од југословенских власти као „орган присталица б. црногор. краља Николе.”¹⁶

Извесни кораци у правцу ангажовања на пољу промоције црногорског питања у Америци учињени су непосредно после окончања рата. Информације југословенских дипломата говориле су о покушајима образовања црногорског Црвеног крста у северној Америци почетком 1922. године.¹⁷ Ипак, стварно интензивирање акције црногорске емиграције

¹¹ Kako I. Čizmić navodi, jedna grupa crnogorskih iseljenika okupljena oko Crnogorskog udruženja i lista Crnogorski glasnik, osnovanih 1916. u Detroitu, zalagala se za očuvanje nezavisne Crne Gore koja bi se u takvom političkom formatu ujedinila sa Srbijom i ušla u Jugoslaviju. Ivan Čizmić, *Jugoslovenski iseljenički pokret*, 207; Димитрије Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе у Србије*, 252-261.

¹² Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, Knj. I, 376.

¹³ У погледу ове акције Грујић је закључио да су “многи Црногорци против њега а такође и наша овдашња штампа бори се против сепаратизма.” АЈ, 334-1, Славко Грујић за Краљевско посланство у Паризу, за министра А. Трумбића, шифровани телеграм, из Вашингтона 16. јун 1919; О Јанку Брајовићу видети: Nenad Stevović, *Janko Brajović i Crna Gora*, Cetinje-Lovćenac, 2018.

¹⁴ Како се у овом манифесту наводи, „The Montenegrins have faith in the people of the United States and their government and look to them for help in the critical hour of their political existence.” Janko Brajovich, *The Voice of Montenegro*, 8.

¹⁵ У протесту се наводило да је „Црна Гора...данас тамница”, осуђивао се српски режим у Црној Гори, а од светске јавности тражила се подршка и помоћ. Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, Knj. II, 213-214.

¹⁶ АЈ, 14-87, Пов.бр. 3635, Начелнику округа барског по наредби министра унутрашњих дела, Инспектор, 5. април 1921; Одлуком југословенских власти овом листу је забрањен улазак и растурање на територији Краљевине СХС 1. јануара 1922. године. Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, Knj. I, 103.

¹⁷ Наиме, према А. Сеферовићу, др Шоћ је у име црногорске владе у Италији апеловао на Томаса Герена да у Монреалу образује Црногорски Црвени крст а апел је упућен и Еугену Коривоу, бившем црногорском конзулу у Квебеку. Овом приликом прило-

на тлу Сједињених Америчких Држава започиње доласком Владимира Сакса (Sachs) Петровића¹⁸ и Јована Радомана у САД почетком 1922. године. Сакс Петровић и Ј. Радоман су у Америку дошли у својству делегата Централног црногорског потпорног удружења са седиштем у Риму.¹⁹ Званично прокламовани циљ овог удружења био је прикупљање новчане помоћи за народ Црне Горе и црногорске избеглице.²⁰ Иако је истицан хуманитарни карактер организације, било је јасно да се ради о још једном облику политичког и пропагандног ангажовања црногорске емиграције која је исказивала немирење са нестанком црногорске државе. На челу ове организације налазио се бивши председник црногорске владе у емиграцији Јован Пламенац, који је и организовао долазак ових делегата, као први корак у правцу будућег преношења активности дела црногорских емиграната на простор Америке.²¹ Ради обезбеђивања новца који би омогућио даљи политички рад у емиграцији, али и добијања политичке подршке, Владимир Сакс Петровић, који се у аме-

жен је препис писма Васе Т. Марковића, секретара Црногорског Црвеног крста у Минеаполису (Минесота) што по Сеферовићу „доказује да Шоћ има још увек агената и у Сједињеним Државама који раде за сепаратизам...“ АЈ, Краљевско посланство у Вашингтону (371), фасцикла 51, Бр. 328/4, Анте Сеферовић, конзулат у Монреалу за Краљевско посланство у Вашингтону, 27. март 1922.

¹⁸ Владимир Сакс-Петровић, хрватски политичар јеврејског порекла је био блиски сарадник Иве Франка. Као противник Уједињења ангажовао се у Хрватском емигрантском комитету. Као део круга око И. Франка, В. Сакс је остварио контакт и блиску сарадњу са Јованом Пламенцом и црногорском емиграцијом у Италији. Manko Gagliardi, *Istina o Hrvatskom emigrantskom revolucionarnom komiteu 1919-1921. Odgovor na napadaje Stjepana Radića*, Zagreb: Grac, мај 1922, 21-28; Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske 1918-1929*, Zagreb, 1938, 222; АЈ, 334-7-51, Инспекторату Конјиче, Београд, без датума

¹⁹ Према подацима југословенског конзула у Њујорку, В. Сакс је у САД дошао са црногорским пасошем и визом добијеном у Риму. АЈ, Генерални конзулат у Њујорку (449), фасцикла 6, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 12. април 1923.

²⁰ Сврха Удружења била је „to aid all needy Montenegrins (babies, men and women) in foreign countries as well as in Montenegro through donations of moeny (regular and extraordinary) or any other necesseries (clothing, medicine, etc.). Први састанак Удружења одржан је у Риму 1. марта 1922, и на том састанку је одобрен Статут. За председника је изабран Јован Пламенац. Према правилима Удружења, седиште у Риму је било привременог карактера. После планираног повратка у Црну Гору седиште би постало Цетиње. АЈ, 449-6, Constitution and By-Laws of the Associazione Centrale Montenegrina di Beneficenza

²¹ Према Статуту Удружења Ј. Пламенац је именовано делегате за северну и јужну Америку на период од годину дана. За северну Америку именовани су Владимир Сакс Петровић и у својству помоћника, Јован Радоман бивши секретар црногорског конзулата у Риму. За чланове мисије именоване су Елисе Петровић и Вера Петровић. Владимир Сакс Петровић је добио пуну самосталност рада у погледу пријема чланова и сакупљања прилога. АЈ, 449-6, Associazione Centrale Montenegrina di Beneficenza, Office of the President, 4. mart 1922.

ричкој јавности представљао као рођак краљевске породице и бивши црногорски министар,²² и његови сарадници акценат су ставили на придобијање симпатија америчке јавности за црногорску ствар. Изазивање емоција и саосећања америчке јавности према, како се представљало, угроженом црногорском народу али и, посредно, постављање питања оправданости донетих политичких одлука међународних чинилаца у погледу судбине Црне Горе, постаје својеврсни оквир јавног активизма представника црногорског Удружења. Кроз америчку штампу пласирани су чланци о Црној Гори „где се стање црта у најжалоснијој боји, бацајући за то сву кривицу на нашу државу а нарочито на Србе“. Према југословенском конзулу у Њујорку, аутори су били Американци, Италијани, Црногорци.²³ Сакс Петровић је остварио сарадњу са Луиђијем Крискуолом (Луиги Црисцуоло), адвокатом италијанског порекла који се у Америци представљао као делегат Међународног комитета за независност Црне Горе и који постаје један од носилаца политичког деловања у прилог обнове црногорске независности.²⁴ У својству делегата Удружења из Рима, Сакс Петровић и Ј. Радоман су настојали да у Америци добију дозволу за рад и сакупљање прилога.²⁵ В. Сакс Петровић и Л. Крискуоло су, како наводи југословенски конзул у Њујорку Павле Каровић, тражили подршку угледних Италијана, оглашавали су се у америчкој штампи, давали изјаве, држали предавања у којима су износили негативну слику о Краљевини СХС и истицали тешко стање у Црној Гори односно, како Каровић истиче, „причају најстрашније

²² АЈ, Генерални конзулат у Чикагу (414) фасцикла 7, јединица 16, Пов.бр. 103, Генерални конзул у Чикагу за Министарство спољних послова Краљевине СХС, 13. април 1923; За Сакса Петровића конзул Каровић је утврдио „нити је доктор, нити бивши министар, нити Црногорац“. АЈ, 449-6, Пов.бр. 45, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 4. октобар 1922.

²³ АЈ, 449-11, Пов.бр. 14, Генерални конзулат у Њујорку за Министарство спољних послова, политичко одељење, 15. мај 1922..

²⁴ Како Шербо Растодер наводи, бивши црногорски конзул Вилијам Ф. Дикс повезао је Крискуола са представницима црногорске емиграције у Њујорку. За своје активности, у прилог црногорске ствари, наводи Растодер, Крискуоло није примао материјалну надокнаду. Шербо Растодер, Црна Гора у егзилу, 68, 377-378; Управо је Крискуоло био један од оних које је конзул у Њујорку истакао као аутора критичких текстова на рачун југословенске државе у америчкој штампи. Он је између осталог тражио да Црна Гора буде представљена на конференцији у Ђенови. Према Павлу Каровићу, циљ ове пропаганде био је да се нашкоди угледу Краљевине СХС у третицима док су трајали преговори југословенске државе и Италије у Ђенови. АЈ, 449-11, Пов.бр. 14, Генерални конзулат у Њујорку за Министарство спољних послова, политичко одељење, 15. мај 1922.

²⁵ АЈ, 449-6, Пов.бр. 18, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, Генерални конзулат у Чикагу, Министарство иностраних послова, 16. јун 1922..

ствари о нашој држави.”²⁶ Било је можда наивно очекивати да ће се званични став америчке администрације према југословенској држави променити, али се засигурно рачунало на промену перцепције нове државе, губитак симпатија, а затим и могуће ускраћивање материјалне и политичке подршке југословенским властима. Опет, придобијањем наклоности истакнутих Американаца могла су се обезбедити важна материјална средства за носиоце ових активности и укупну црногорску ствар, што је, имајући у виду незавидну материјалну ситуацију у којој се покрет налазио, било од примарне важности и један од главних разлога покретања читаве акције на тлу Америке. Југословенски дипломата, у анализи деловања делегата Удружења, закључио је да акција Сакса Петровића нема већи утицај на Американце, међутим, није се могло негирати да је изванредан успех постигнут посебно у погледу придобијања подршке једног броја истакнутих личности у Америци. Наиме, италијанска подршка која је пратила црногорске напоре у Европи, пренела се делом и на простор Америке. Тако су на концерту који је приредило Црногорско потпорно друштво под називом *For the Benefit of the Starving Women and Children of Montenegro* одржаном у Њујорку 1. октобра 1922, говорили конгресмен Fiorelo la Gvardija и судија I. I. Frechi а међу учесницима концерта истицали су се они италијанског порекла.²⁷ Сакс је успео да добије подршку и покровитељство за свој рад на прикупљању помоћи од апостолског делегата Ђованија (Џона) Бонцана.²⁸ Подршка је стигла и од епископа методистичке епископалне цркве Едгара Блејка (Edgar Blake).²⁹ У заступање интереса црногорске ствари у Америци укључиле су се активно и поједине личности попут

²⁶ AJ, 449-6, Пов.бр. 45, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 4. октобар 1922.

²⁷ На концерту су учествовали сопран S. Carlo Grand Opere Josephine Lucchese, виолинисткиња Clara Ferraro, бас у Метрополитен опери Ponpilio Malatesta, тенор Frank Propeta, глумица Maria Vazzi, Eduardo Migliaccio, мајор црногорске војске professor C. U. Cattarani као и чланице Удружења, Вера Петровић и Нада Петровић. Учествовао је и проф. G. del Nunzio. AJ, 449-6, Позив на концерт у организацији Montenegrin Central Relief Association iz Njujorka.

²⁸ AJ, 449-6, Но 6182-ф, 7. новембар 1922; Посланик у Вашингтону наводи да је апостолски делегат аутор писма одштампаног у хиљаде примерака који „скупа са осталим документима, који имаду да прикажу тиранију и немар наше државе према Црној Гори.“ AJ, 371-77, Стр.Бр. 3, Предмет: Црногорско-талијанска пропаганда у Америци, 28. фебруар 1923.

²⁹ У писму подршке епископ наводи „The Montenegrins are a brave and worthy folk, entitled in every way to the generous sympathy and support of America.” AJ, 449-6, Писмо епископа Е. Блејка за Владимира Сакса Петровића. 25. новембар 1922; Међу покровитеље В. Сакс Петровић наводи и архитекту Whitney Warrena, сенатора S. Cotillea, судију J. Frescia, конгресмена F. la Guardia, i др. AJ, 449-6, Текст писма Владимира Сакса Петровића непознатој особи, 25. новембар 1922.

Витнија Ворена (Whitney Warren) који је у Њујорку објавио књигу „Montenegro, the crime of the Peace Conference.”³⁰ Бригадни генерал Бернам (F. W. Burnham) је у интервјуу канадском листу *The Gazette* истицао неиспуњена обећања савезника према Црној Гори,³¹ док је Хамилтон Фиш млађи (Hamilton Fish) позивао уредника Њујорк Тајмса да постане члан Комитета за плебисцит у Црној Гори.³² Посебно забрињавајуће из угла југословенских дипломата била је својеврсна легитимација позиције Сакса-Петровића која се десила на пријему у Католичком клубу у Њујорку поводом именованга папског нунција за Америку. На пријем су позвани сви конзуларни представници на подручју Њујорка, између осталог и Сакс-Петровић. Према речима П. Каровића, Владимир Сакс Петровић пожелео је добродошлицу нунцију „у име краљевине Црне Горе.”³³ Такође, према информацијама које је конзул Каровић добио „са приватне стране“ постојала је иницијатива црногорских делегата да се у Њујорку покрене лист за који је конзул утврдио да ће бити „многа опаснији“ од Црногорског гласника који је излазио у Детроиту.³⁴ Ако је конзул Павле Каровић у оцени успеха Сакса Петровића закључио да он можда и нема очекивани одзив код Американаца, истовремено је морао да констатује да акција „ипак има јаког дејства на Црногорце у Америци.”³⁵ На основу доступних извора није познато у којој мери је постојала усаглашеност деловања делегата из Европе и исељеничких организација иако се са сигурношћу може рећи да је остварена блиска

³⁰ Витни Ворен је према југословенском конзулу био угледан иако са не тако важном политичком улогом. За време Конференције у Паризу био је „поборник италијанских аспирација“. Према оцени југословенског конзула књига је написана „у посвем непријатељској тенденцији према нашој држави и пуна нетачности“. АЈ, 449-14, Пов. 32, Генерални конзул у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 6. фебруар 1923.

³¹ F. W. Burnham се ангажовао као лекар на Белкану, био је главни хирург у црногорској војној болници 1915, и заступао је црногорску ствар пред Друштвом народа. Био је на челу Канадског Белог крста. АЈ, 449-1, Montenegro Victim of Serbian Rule, *The Gazette*, 18. april 1923; АЈ, 449-1, Пов.бр. 88, А. Сеферовић, конзулат у Монреалу за Краљевско посланство у Вашингтону и Генерални конзулат у Њујорку, 18. април 1923.

³² АЈ, 449-6, Пов. 92, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 24. мај 1923; Сврха Комитета била је „to endeavor to secure a free and fair plebiscite for the people of Montenegro in determining their own form of Government“. АЈ, 449-6, Писмо Хамилтона Фиша млађег за Louisa Wileya (Њујорк Тајмс), без датума.

³³ АЈ, 371-49, Генерални конзул у Њујорку П. Каровић за Краљевско посланство у Вашингтону, 5. март 1923.

³⁴ Како конзул наводи, капетан Радоман се у Њујорку распитивао о штампаријама и тражио је раднике за штампање листа ћирилицом. АЈ, 449-14, Пов. 34, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 8. фебруар 1923.

³⁵ АЈ, 449-6, Извештај конзулата у Њујорку 18. децембар 1922.

сарадња са Федерацијом независних Црногораца (ФНЦ).³⁶ У сваком случају, група окупљена око ФНЦ је и сама наставила са иступима против нове југословенске државе.³⁷ Тако је Богдан Л. Радуловић,³⁸ председник Федерације из Детроита, упутио телеграм истакнутим банкарима у Њујорку апелујући на њих да не одобре зајам Краљевини СХС „јер ће исти бити употребљен за угњетавање Црне Горе“.³⁹

Присуство Сакса Петровића у Америци постало је предметом занимања и забринутости југословенских дипломата непосредно по његовом доласку у САД. Сама по себи акција која је доводила у питање легитимитет југословенске државе, нарушавала њен углед у јавности и угрожавала економске интересе неизбежно је изазвала пажњу. Такође, читава акција у Америци, како Сакса Петровића тако и исељеника окупљених око Црногорског Гласника доводила се у везу са Италијом и њеним покушајима да компромитује нову државу и нашкоди њеним политичким и економским интересима.⁴⁰ Радило се о осетљивом времену у односима Краљевине СХС и Италије, односно тренуцима изналажења политичког решења за две стране. Такође, активношћу ових емиграната

³⁶ Како наводи Ш. Растодер, остварена је веза између ФНЦ и емигрантске владе у Италији од које је ова црногорска организација добијала лист Глас Црногораца, чланке за Црногорски Гласник и „упутства за дјеловање...“ *Serbo Rastoder, Crna Gora u egzilu*, Књ. I, 376; Према Д. Вујовићу Црногорски гласник након кратке паузе, наставио је да излази фебруара 1918. године захваљујући новчаној помоћи из Неџиа. Такође, како аутор наводи, црногорска влада у емиграцији одржавала је редовне везе са црногорским исељеницима у северној и јужној Америци. Димитрије Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, 255, 453.

³⁷ Према Б. Пурићу, конзулу у Чикагу, ФНЦ је имала своје поверенике у свим већим престоницама Европе и један од главних био је Милош Газивоца у Прагу. АЈ, 371-49, Пов.бр. 118, Генерални конзулат у Чикагу за Краљевско посланство у Вашингтону, 2. октобар 1922.

³⁸ Према подацима којима су располагале југословенске дипломате, Радуловић је потицао из Љештанске нахије (Комана) и био је камеријер код краља Николе. У САД је био запослен као радник у фабрици. У Савезу су се налазили и Никола Баћевић, Миро Митровић, Спирос Попанка. АЈ, 414-7, Поверљиво, Писмо Б. Бековића за Генералног конзула у Чикагу, 19. август 1922; Такође према Б. Пурићу, иза ФНЦа је стајао италијански фактор, а као доказ наводи ангажовање Луиђија Крискуола. АЈ, 449-6, Пов.бр. 63, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство спољних послова, политичко одељење, 15. јун 1922.

³⁹ АЈ, 449-6, Пов.бр. 63, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство спољних послова, политичко одељење, 15. јун 1922; ФНЦ је упутила и протестно писмо Конференцији у Ђенови залажући се за независност црногорске државе. *Serbo Rastoder, Crna Gora u egzilu*, Књ. I, 342.

⁴⁰ Посланик Тресић Павичић у извештају Воји Маринковићу наводи да су Италијани подржавали црногорску пропаганду у Америци. АЈ, 371-51, Стр. Пов.бр. 32, Предмет: Црногорска пропаганда у Америци, 14. август 1924; Да Италијани финансирају ФНЦ и њихово гласило тврдио је Бора Бековић, повереник југословенског конзула у Чикагу. АЈ, 449-6, Пов.бр. 118, Предмет: Црногорска пропаганда, 2. октобар 1922.

обезбеђивала се финансијска подршка емигрантима у Риму.⁴¹ С друге стране, свако институционално потврђивање континуитета црногорске државе или бар стварање перцепције у том погледу какво је могло бити признањем легитимности рада Комитета, очекивано је иницирало контраакцију с југословенске стране. Међутим, упркос покушајима да се сузбије па чак и у потпуности онемогући акција Сакса Петровића и других, стварни резултати су изостали. Свака активност која није била у супротности са америчким законима била је дозвољена, те је стога акценат југословенске стране стављен на покушај доказивања нелегитимности рада црногорске организације на прикупљању помоћи у Америци.⁴² Интервенције су учињене код америчке администрације, међутим исходи су били разочаравајући. Како је посланик у Вашингтону Тресић Павичић закључио, Стате Департамент „није вољан да предузме озбиљну акцију против Петровића.“⁴³ Није се успело са сузбијањем деловања Сакса Петровића, а пред југословенске дипломате нашли су се нови изазови у погледу црногорске акције у Америци. Наиме, крајем 1922. године у САД је допутовао свештеник Никодим Јањушевић.⁴⁴ Према информацијама југословенских дипломата Јању-

⁴¹ Каровић је дошао до информације да је Владимир Сакс Петровић добио 6000 долара од фрамасонске ложе у Америци, као и да је новац достављен фрамасонској ложи у Риму са наредбом да се уступи избеглицима у Риму. АЈ, 449-6, Пов. 10, 15. јануар 1923.

⁴² Посебну агилност у обрачуну са делегатима црногорског удружења показао је конзул у Њујорку П. Каровић. У више наврата он је подстицао посланика Тресића да интервенише код америчких власти, а децембра 1922. је изашао са опсежним планом контраакције која би укључила једнако југословенске дипломате у Америци као и политичке чиниоце у Краљевини СХС. Предлагао је да црногорски посланици „без обзира на партије“ званичним јавним актом покажу да Сакс Петровић није Црногорац, ни доктор нити да је у сродству са Петровићима, као и да нема овлашћење да било шта ради у име Црне Горе; да југословенска влада у том смислу да званичну изјаву коју би посланство у Вашингтону публиковало. Посланик је такође требало да скрене пажњу америчким властима на криминалну природу Петровићеве акције. Конзул је предлагао да се интервенише и код америчког конзула и папског нунција у Београду. АЈ, 449-6, 18. децембар 1922; АЈ, 449-6, Пов. 54, П. Каровић за Краљевско посланство у Вашингтону, 31. октобар 1922; АЈ, 449-6, Пов. 63, П. Каровић за Краљевско посланство у Вашингтону, 14. новембар 1922; АЈ, 449-6, Број 19814, Конзул П. Каровић за Краљевско посланство у Вашингтону, 18. децембар 1922.

⁴³ Посланик Тресић Павичић је, како наводи, предузео извесне кораке код америчке администрације и предочио доказе „о неморалној и законски недозвољеној акцији.“ Како истиче, ово питање предато је америчком Црвеном крсту. АЈ, 449-6, ПБр. 58, Краљевско посланство у Вашингтону за Генерални конзулат у Њујорку, 26. март 1923.

⁴⁴ Никодим Јањушевић (1875-1941), после завршене Богословије на Цетињу рукоположен у свештенички чин. Као присталица краља Николе учествовао у побуни 1918. године након чега је емигрирао у Италију 1920. године. У САД допутовао крајем 1922. године где је и остао до 1926. Након повратка у Краљевину СХС постављен на

шевић је послат у Америку од црногорских емиграната у Риму с циљем остваривања сарадње са Владимиром Саксом Петровићем.⁴⁵ Његовим доласком отворало се ново поље деловања црногорских емиграната. Према Божидару Пурићу, конзулу Краљевине СХС у Чикагу, циљ доласка био је формирање црногорске епархије. То је носило потенцијалну могућност хомогенизације црногорског исељеништва, али и формирања још једног облика институционалног присуства црногорског елемента у Америци. Убрзо након доласка у САД, Јањушевић је постигао велики успех. Наиме, упркос противљењу југословенских дипломата али и српских свештеника у Америци, Н. Јањушевић је добио чин архимандрита. Њега је у чин рукоположио грчки владика Александар Радостолов из Њујорка.⁴⁶ Српски архимандрит Мардарије оценио је да се ово именовање има сматрати „некомпетентним, неканонским и необавезним за ову Епархију“⁴⁷ али су југословенске дипломате ипак исправно закључили да се ради о кораку у правцу покушаја образовања независне црногорске епархије у Америци. Како преноси југословенски конзул, Јањушевић је отворено одрицао било какву везу са српском црквом, оспоравао ауторитет архимандрита Мардарија. Потврда је дошла од самог Јањушевића који је после стицања чина изјавио да не признаје Мардарија за старешину СПЦ у Америци. Такође, црногорски свештеник тражио је да му се уступи црква у Детроиту.⁴⁸

Коначно, почетком априла 1923. године на тло Америке ступио је и Јован Пламенац.⁴⁹ Бивши црногорски министар, вођа Божићне побуне 1919, председник црногорске владе у емиграцији, после политичког неуспеха у Европи и сукоба са краљицом Миленом и делом црногорске емиграције одлучио је да своје активности настави на простору северне Америке. Свакако се радило о дуже припреманом потезу, будући да

место старешине манастира Жупа (Црногорско приморска епархија). Убијен је 1941. године.

⁴⁵ АЈ, 371-49, Пбр.41, П. Каровић за Краљевско посланство у Вашингтону, 5. март 1923; АЈ, 449-6, За Краљевско посланство у Вашингтону, без датума.

⁴⁶ АЈ, 414-7-16, Генерални конзулат у Чикагу за Генерални конзулат у Њујорку, 12. мај 1923; Сава, епископ шумадијски, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1891-1941*. Каленић/Крагујевац: Каленић, 1994, 148.

⁴⁷ АЈ, 371-51, Епарх.бр. 26, Архимандрит Мардарије за А. Тресића-Павичића, 12. април 1923.

⁴⁸ Како преноси конзул у Чикагу, Јањушевић је запретио да ће, уколико му се не уступи црква у Детроиту подићи нову, уз констатацију да ума довољно новца да то учини. АЈ, 371-51, Пов.Бр. 155, Предмет: Никодије Јањушевић, 24. мај 1923.

⁴⁹ Јован Пламенац (1879-1944) црногорски политичар, министар и председник црногорске владе у емиграцији, био је један од вођа Божићне побуне 1919. године. После неуспеле побуне емигрирао у Француску, затим и Италију. У САД је боравио од пролећа 1923. године до 1925. После повратка у Краљевину СХС добио министарску пензију. Убијен од партизана 1944.

су долазак и деловање Сакса Петровића, Јањушевића, Радомана, били својеврсна претходница за долазак самог Пламенца. Међутим, Пламенац у Америку није дошао као лице са јаком политичком снагом, напротив. Била је ово на извештан начин изнуђена емиграција из средине оптерећене унутрашњим сукобима, материјалном оскудицом, без савезника и политичког упоришта. Титуле и звања које су ови нови црногорски емигранти носили прикривале су сурову реалност о одсуству њиховог стварног политичког значаја. Без обзира на реалне околности које су стајале иза доласка Јована Пламенца, његова појава изазвала је nelaгоду и забринутост југословенских дипломата, посебно у светлу ранијег доласка појединаца који су упућивали на интензивирање активности на тлу Америке. Наиме, сматрало се да доласком бившег председника владе црногорска организација у Америци постаје заокружена.⁵⁰ Покушај југословенских дипломата да Пламенцу онемогуће улазак на територију Сједињених Држава завршио се неуспешно.⁵¹ Пламенац је у САД могао да рачуна на невелику али солидно организовану групу црногорских емиграната који су заступали идеју обнове независне Црне Горе. Сакс Петровић уз подршку Л. Крискуола обезбедио је подршку, бар ону вербалне природе, појединих истакнутих Американаца, док је Јањушевић добијањем свештеничког чина направио важан корак у правцу организовања самосталне црногорске цркве. Према информацијама југословенског конзула Пурића, остварена је сарадња талијанског посланства у Вашингтону и Пламенца.⁵² Такође, Федерација независних Црногораца, која ће постати важан ослонац у активностима црногорске политичке емиграције, располагала је, истина малобројном, али солидном организацијом.⁵³

⁵⁰ АЈ, 371-49, Извештај конзула П. Каровића за Краљевско посланство у Вашингтону, 9. Април 1923.

⁵¹ АЈ, 449-6, Пов.бр. 118, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство, 12. април 1923; Тресић Павичић је навео у извештају, у својеврсној анализи црногорских активности у Америци, да је Крискуоло предузео кораке да се Пламенцу омогући улазак у САД. АЈ, 371-51, Стр. Пов.Бр. 32, Предмет: Црногорска пропаганда у Америци, 14. август 1924.

⁵² Пурић наводи да ће се Пламенац настанити у Детроиту „пошто прими инструкције од талијанског посланства у Вашингтону.“ АЈ, 371-51, Пов. Бр. 103, Предмет: Црногорска пропаганда у Америци, 13. април 1923.

⁵³ Према подацима Б. Пурића, југословенског конзула у Чикагу, на простору САД деловало је 11 огранака ФНЦ, сваки са неколико десетина чланова („Друштво Владика Раде“ у Чисхолму, Минесота имало је 50 чланова, огранци у Минеаполису по 70, у Њу Дулуту, Минесота око 35, у Коело, Илиној око 50 чланова). Централа организације налазила се у Детроиту и окупљала је око 100 чланова. АЈ, 371-51, Пов.бр. 103, Предмет: Црногорска пропаганда у Америци, 13. април 1923; Према Пурићу, Федерација је на врхунцу своје снаге окупљала око 600 особа или око 5% од укупног броја црногорских исељеника у Америци. Божидар Пурић, Наши исељеници, Београд, 1929, 39.

Овај својеврсни узлет црногорских активности на тлу Америке подстакао је југословенску страну на појачани ангажман у правцу неутралисања деловања ове групе. Величина организације као и бројност чланства нису били знатни, међутим, реалну забринутост поред потенцијалног утицаја ових емиграната на црногорско исељеништво изазивала је могућност повезивања са другим емигрантима антијугословенског усмерења. Како је конзул Каровић приметио, Пламенац је био енергичан човек „који ће развити живу и енергичну акцију не само међу Црногорцима него и међу Хрватима и свим антидржавним елементима.”⁵⁴ Јован Пламенац је убрзо постао водећа личност међу црногорском политичком емиграцијом. Правци његовог ангажовања у Америци на изванредан начин представљали су континуитет деловања његових претходника, у првом реду Сакса и Крискуола. Промоција идеје о обнови независне Црне Горе у америчкој јавности, придобијање јавних личности и политичара, обележили су јавне активности Пламенца и његових сарадника. Већ 22. маја 1923, на банкету у Њујорку који је приредио Чарлс Фама (Charls Fama), Пламенац је у име црногорског краља Михајла уручио Фама и сенатору Р. С. Копланду (R. S. Copeland) црногорске ордене. На банкету о коме је писао и Њујорк Тајмс, присуствовали су и сенатор Салваторе Котило (Salvatore Cotillo), Ф. ла Гвардија (F. la Guardia), контролор њујоршког пристаништа Т. Ш. Вајт (T. W. White), Џон Тирни (John Tierney) члан вишег државног суда и Ј. Фрешу (J. Freschu), судија. Било је јасно да је Ј. Пламенац имао подршку код једног броја Американаца италијанског порекла. Тако је према извештају југословенског конзула у Њујорку, Пламенац посетио и Филаделфију „уз помоћ Талијана и талијанских пријатеља.” Том приликом имао је више састанака, одржао је неколико говора о балканским народима који су „абсолвирани од стране Србије под именом Југославије.”⁵⁵ Пламенац је ангажовао писара, имао је личног секретара а, како наводи конзул Каровић, помоћ су му пружали Американци италијанског порекла међу којима су се налазили сенатори, судије, професори.⁵⁶ Јуна 1923. године, према информацијама југословенског конзулата у Сан Франциску, приликом посете америчког званичника том граду, у његовој пратњи налазио се Никола С. Калуђеровић, за кога се сматрало да је

⁵⁴ АЈ, 371-49, Извештај конзула П. Каровића за Краљевско посланство у Вашингтону, 9. Април 1923; Каровић је био мишљења да је Пламенац спреман да сарађује са Италијанима, Бугарима и Мађарима. АЈ, 371-51, Пов. 91, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 23. мај 1923.

⁵⁵ АЈ, 371-51, Пов. 91, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 23. мај 1923.

⁵⁶ АЈ, 371-49, Пов. 114, Генерални конзулат у Њујорку за Министарство спољних послова у Београду, 24. јул 1923.

Пламенчев агент.⁵⁷ Калуђеровић је једном приликом изјавио да је Црна Гора спремна на сарадњу са Србијом „but never... will Montenegro submit peacefully to Serbian domination.“⁵⁸ Према информацијама југословенских дипломата, Калуђеровић се представљао као поручник америчке авијације и лични секретар једног сенатора,⁵⁹ међутим према конзулу у Сан Франциску он је био „обична варалица-скитница.“⁶⁰ Коментаришући долазак Пламенца у САД, конзул Пурић је закључио да су ови емигрант „пошли у лов на доларе.“⁶¹ По свему судећи, нови црногорски емигранти имали су извесног успеха у прикупљању новца за своје активности. У анализи рада Сакса Петровића, југословенски посланик приметио је „...да му уносни посао сабирања новца лепо успева.“⁶² Никодим Јањушевић успео је да прикупи око 3000 долара након посете колонијама у САД ради оснивања независне црногорске цркве. У истом извештају наводи се да је Јован Пламенац послао председнику СНЦ-а Б. Радуловићу 4000 долара „ради ширења црногорске пропаганде.“⁶³

Упркос, како ће се показати, нетачним вестима о могућем доласку генерала Бернама, бившег шефа канадске мисије у Црној Гори, у Америку односно скором доласку генерала Гвозденовића,⁶⁴ забринутост југословенских дипломата била је све израженија. Наиме чинило се да се тежиште црногорских активности у потпуности преноси на територију САД. Зато се и потреба предузимања конкретних и делотворних мера у правцу сузбијања ове акције постављала пред југословенске дипломате али и југословенску државу све интензивније. Реална опасност од промене ставе Америке у погледу нових државно-

⁵⁷ Према југословенском конзулу, Калуђеровић је располагао већом количином новца и одржавао је контакте са непријатељима југословенске државе. АЈ, 371-51, Пов. бр. 263, Први секретар посланства за Генерални конзулат у Њујорку, 22. јун 1923.

⁵⁸ АЈ, 449-6, Around the table, Examiner, 12. јун 1923.

⁵⁹ АЈ, 371-49, Пов. бр. 363, 22. јун 1923; Конзул Каровић наводи да је Калуђеровић био један од питомаца у Енглеској током I светског рата, као и да није ништа завршио „неозбиљан човек... авантуриста.“ АЈ, 449-6, Генерални конзулат у Њујорку за Генерални конзулат у Сан Франциску, 19. јун 1923.

⁶⁰ АЈ, 371-49, К. Пов.бр. 74, 13. јун 1923.

⁶¹ АЈ, 371-51, Пов.Бр. 103, Предмет: Црногорска пропаганда у Америци, 13. април 1923.

⁶² АЈ, 371-77, Стр.Бр. 3, Предмет: Црногорско-талијанска пропаганда у Америци, 28. фебруар 1923.

⁶³ АЈ, 449-6, Пов.бр. 202, Генерални конзулат у Чикагу за Краљевско посланство у Вашингтону, 1. август 1923.

⁶⁴ П. Каровић је “према приватним извештајима” сазнао да у Њујорк можда долази генерал Гвозденовић да ради са Ј. Пламенцем против Краљевине СХС. АЈ, 449-6, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 29. мај 1923; септембра 1923. Б. Пурић је такође са „поуздане стране“ сазнао да у Америку долази Борислав Минић који би у Америци уређивао Црногорски гласник. АЈ, 371-51, Пов. 218, Б. Пурић за Краљевско посланство у Вашингтону, 14. септембар 1923

политичких решења на простору југоисточне Европе није постојала. И италијанска држава као последњи ослонац црногорских емиграната, суштински је напустила идеју обнове црногорске државе користећи се овим питањем као својеврсним политичким адутом у преговорима са југословенском владом.⁶⁵ Забринутост је изазивала сасвим реална могућност стварања фронта непријатељске емиграције у Америци чије би се активности могле негативно одразити на расположење исељеника према новој држави, затим и на реализацију политичких и економских интереса Краљевине СХС. Стога су предузети кораци у правцу спречавања ширења активности црногорских емиграната као и, у коначном исходу, неутралисања њиховог деловања међу исељеницима и у америчкој јавности. Покушаји да се различитим мерама укључујући и интервенције код америчких власти спречи долазак затим и рад црногорских емиграната показали су се као неуспешни.⁶⁶ Стога су се, после доласка Пламенца и очигледног замаха црногорских активности јавиле нове иницијативе и предлози са југословенске стране. Да је овај нови изазов схваћен озбиљно сведочи чињеница да се у читаво питање укључило и југословенско Министарство иностраних послова које је 26. јуна 1923. године, након више узнемирујућих извештаја посебно њујоршког конзулата, иницирало покретање акције. Акценат је требало ставити на укључивање „патриотских црногорских елемената“ који би водили тзв. противкампању док је Посланство у Вашингтону имало улогу да „дискретним путем“ усмерава ове активности. Наредбом министарства требало је образовати одбор од Црногораца „који ће парирати путем штампе Пламенчев рад, нападати његов антипатриотски рад и открити његове везе са Италијом.“ Од подручних конзулата се тражило да „најдискретније“ преко поузданих исељеника са америчким држављанством упуте протест у својим изборним јединицама „што Сједињене Америчке Државе које су признале наше јединство дозвољавају овај рад Пламенчев.“⁶⁷ Убрзо је дошло до интензивног саветовања и размене мишљења унутар југословенске дипломатске мреже у САД

⁶⁵ Д. Живојиновић наводи да је Италија тек након реализације својих интереса на Јадрану 1925. године показала спремност „да призна да је црногорско питање било решено“, односно „држала га је стално отвореним у преговорима и покретала кад је то одговарало њеним потребама.“ Драгољуб Р. Живојиновић, Италија и Црна Гора, 419.

⁶⁶ АЈ, 371-51, Стр.Пов.Бр. 32, Предмет: Црногорска Пропаганда у Америци, 14. август 1924.

⁶⁷ У рад на сузбијању Пламенчевих активности овим упутством требало је укључити и Гордон Гордон Смита који би преко америчких листова пласирао информације о Пламенцу. Предвиђена је и сарадња са Чехословачким дипломатама. АЈ, 371-77, Пов. Бр. 3524, Министарство иностраних дела за посланика Тресића Павичића, 26. јун 1923.

о начинима организовања контраакције. Сагласност је постигнута у погледу потребе оснивања одбора и пододбора које би чинили црногорски исељеници са америчким држављанством који су били лојални југословенској држави и који би представљали противтежу постојећој организацији Црногораца која је подржавала Ј. Пламенца.⁶⁸ Сазнање да је Пламенац успео да формира одбор састављен од Американаца који би затражио одржавање плебисцита за Црну Гору, навело је југословенског конзула у Њујорку, Павла Каровића, да у оквиру изнетих предлога сугерише оснивање сличног одбора. Такође, сматрао је да је потребно подстицати Црногорце са америчким држављанством да утичу на избор представника у америчким законодавним телима, Конгресу и Сенату, уз протест због слободног деловања Пламенца у Америци.⁶⁹ Каровић је предлагао преношење активности и ван територије Америке. То свакако није била нова идеја југословенског конзула. Када се није успело са спречавањем увођења Јањушевића у чин архимандрита, Каровић је предлагао да се то питање поднесе српској Патријаршији, али и да се од Цариградске патријаршије затражи да чин рукоположења прогласи незаконитим, као и да се грчким владикама забране слични поступци у Америци.⁷⁰ У контексту нових изазова, конзул је сугерисао оснивање одбора на Цетињу који би чинили представници свих политичких струја у Црној Гори и који би са ауторитетом репрезентативности, осудио активности Јована Пламенца.⁷¹ Намера је била да се овим мерама америчкој јавности стави до знања да Пламенац не представља аутен-

⁶⁸ АЈ, 371-51, Пов.бр. 194, Генерални конзулат у Чикагу за Краљевско посланство у Вашингтону, 31. јул 1923; АЈ, 371-49, Пов.бр. 89, 1. август 1923; АЈ, 772-1, Генерални конзулат у Њујорку за Конзулат у Денверу, 24. август 1923; Југословенски конзул у Денверу, Бранко Аџемовић, имао је нешто другачије мишљење. Он је сматрао да Пламенчева акција успева у оној мери у којој му полази за руком да обезбеди новчана средства на територији САД. Пресецањем дотока новца зауставио би се и Пламенац. Аџемовић је био против оснивања одбора „с обзиром на амбицију и осетљивост Црногораца” а посебно зато што то „потенцира на племство и то је баш оно чему је противна политика изрођавања једноставне националне психологије.” Конзул је међутим подржао доношење резолуције црногорских колонија коју би саставило Посланство. Та резолуција би била одштампана и достављена као „колективни протест црногорске емиграције...” АЈ, 371-49, Пов.бр. 14, Конзулат у Денверу за Краљевско посланство у Вашингтону, 15. август 1923.

⁶⁹ АЈ, 371-49, Пов. 114, Генерални конзулат у Њујорку за Министарство спољних послова у Београду, 24. јул 1923.

⁷⁰ АЈ, 414-7-16, Пов. 75, Генерални конзулат у Њујорку за Генерални конзулат у Чикагу, 2. мај 1923.

⁷¹ Каровић је предлагао и интервенцију код америчког конзула у Београду од кога би се тражило објашњење поводом слободног рада Пламенца и Петровића на скуљању новца када тај новац, како наглашава конзул, није намењен Црногорцима. АЈ, 371-49, Пов. 114, Генерални конзулат у Њујорку за Министарство спољних послова у Београду, 24. јул 1923.

тични и јединствени глас Црногораца, већ да се ради о изолованој групи која нема подршку ни код исељеника ни код народа у Црној Гори. С обзиром на важност њујоршког конзулата у сузбијању активности црногорских емиграната, посланик Тресић Павичић се сагласио да је потребно поверити Каровићу предузимање контраакције и тај предлог је упутио Министарству спољних послова у Београду. Од конзула у Њујорку затражио је да предузме мере „не чекајући одговора од стране Министарства“ пошто се није смело „губити ниједног часа у времену ако се не жели потпуни успех Пламенчевом раду.“⁷² Планирано је да се одреди дан када би све црногорске колоније одржале скупове на којима би се донеле резолуције против Пламенца. Резолуцију коју је требало доставити исељеничкој и америчкој штампи саставило би, према овом плану, Посланство.⁷³ Није се одустало ни од нових интервенција код америчких власти. Између осталог, указивало се на потенцијалне злоупотребе у коришћењу прикупљених новчаних средстава.⁷⁴

Верско поље на које се пренела црногорска активност неминовно је увела српску цркву у Америци у сферу политичког обрачуна и покушаја сузбијања црногорске акције. У том смислу важно место заузео је архимандрит Мардарије. Не само што се радило о администратору српске цркве, стога и најпозванијој особи да брани ауторитет цркве у Америци, већ се истовремено радило о свештенику који је долазио са простора Црне Горе те је стога његово укључивање имало вишеструки значај. И пре догађаја са Јањушевићем, југословенске дипломате очекивале су подршку овог српског свештеника који се јануара 1923. године вратио у Америку из Краљевине СХС. Препознат је значај Мардарија „на пољу обавештавања америчке јавности о стању у Црној Гори“ али „тако исто у погледу обавештавања самих Црногораца у Америци.“⁷⁵ Знатно конкретније укључивање архимандрита Мардарија требало је да буде у погледу Н. Јањушевића, како у смислу оспоравања статуса и чина, тако и у контексту шире кампање за потискивање утицаја ових емиграната на исељеничку популацију. Српски архимандрит је тежиште ангажовања ставио на минимизирање утицаја Јањушевића међу православним исељеницима пореклом са простора југословенске државе. Од

⁷² АЈ, 371-49, Пов.бр. 338, Посланство у Вашингтону за Генерални конзулат у Њујорку 17. август 1923.

⁷³ АЈ, 371-49, Пов.бр. 338, Посланство у Вашингтону за Генерални конзулат у Њујорку 17. август 1923.

⁷⁴ Конзул Каровић је сматрао да би требало покренути полицијску и судску акцију са питањима о коришћењу прикупљеног новца као и права ових емиграната да сакупљају новац и представљају Црногорце. АЈ, 449-11, П. Каровић, конул у Њујорку за Гордона Гордона Смита, 30. јануар 1924.

⁷⁵ АЈ, 414-3, Пов. 15, Павле Каровић, генерални конзул у Њујорку за Генерални конзулат у Чикагу, 20. јануар 1923.

конзулата и посланства тражио је да се признају само она документа српских свештеника који су под јурисдикцијом Епархије.⁷⁶ У Детроиту, центру деловања црногорских емиграната, Мардарије је одлучио да постави истакнутије српске свештенике и на тај начин умању утицај Н. Јањушевића.⁷⁷ Ради јачања ауторитета самог Мардарија инсистирало се на брзом решавању питања проглашења епископије и избора Мардарија за епископа.⁷⁸ Ипак, ово питање ће бити решено тек 1926. године.⁷⁹ Тешко је са сигурношћу утврдити стварни домет и успех планиране акције југословенских дипломата у сузбијању активности црногорских емиграната у Америци. Наиме, унутар самог покрета дошло је до сукоба и коначно до цепања Федерације независних Црногораца на две струје.⁸⁰ Према извештају Б. Пурића, одлука неколицине чланова укључујући и Н. Јањушевића да прогласе Јована Пламенца за регента Црне Горе, али по свему судећи и сукоб око новца, довели су до поделе унутар ове организације.⁸¹ Струја око политичког одсека Савеза са Миром Митровићем на челу, уредником Црногорског Гласника, изјаснила се за владу генерала А. Гвозденовића.⁸² Другу струју чинила је група око Јована Пламенца, Никодима Јањушевића и Васе Ковачевића, председника Савеза (Федерације) независних Црногораца.⁸³ Они су покренули

⁷⁶ АЈ, 371-51, Епарх.бр. 26, Писмо архимандрита Мардарија посланику А. Тресићу Павичићу, 12. април 1923; Посланство је одговорило да су учињени кораци да се акција Јањушевића онемогући а његов чин обеснажи. АЈ, 371-51, Пов.бр. 116, 21. април 1923.

⁷⁷ Мардарије је за пароха српске црквене општине у Детроиту именовано протосинђела Нестора Вукичевића „у интересу и по потреби црквено-националној...“ Мардарије је сматрао да је Вукичевић као „један од наших најспремнијих свештеника“ може да сузбије рад Јањушевића у Детроиту. АЈ, 414-7-16, Бр. 47, Епископ Мардарије за Ж. Томашевића, вице-конзула у Чикагу, 25. мај 1923.

⁷⁸ Сава, епископ шумадијски, *Историја Српске православне цркве*, 164-166; 204-213.

⁷⁹ Сава, епископ шумадијски, *Историја Српске православне цркве*, 204-213; Vesna Đikanović, *Prilog istraživanju istorije Srpske pravoslavne crkve u Sjedinjenim Američkim Državama od 1919. do 1926. Tokovi istorije 1-2/2006*, Београд 2006, стр. 113-124

⁸⁰ Б. Бековић, повереник југословенског конзула Б. Пурића, приписао је себи заслуге за изазивање овог расцепа. У писму Пурићу он истиче: „употребио сам трик рекла казала и тако се све распрштало.“ Такође он је поручио конзулу: „Поздрави оца Мардарија и кажи му да од црногорске цркве нема ништа, све је отишло у ветар.“ АЈ, 414-7-16, Писмо Б. Бековића за Б. Пурића, 27. септембар 1923.

⁸¹ Одлука о избору Пламенца донета је, према Пурићу, на тајној седници Савеза одржаној августа 1923. године. Том приликом упућена је молба америчкој влади да се Пламенцу продужи боравак у САД на још шест месеци уз гаранцију Л. Крискуола. АЈ, 371-51, Пов.бр. 231, 21. септембар 1923.

⁸² Овој струји приступили су и одсеци „Црногорци до смрти“, „Слобода“, „Краљ Михајло“, „Југословенска Република.“ АЈ, 449-6, Пов.бр. 219, Генерални конзул у Чикагу за Конзулат у Њујорку, 14. септембар 1923.

⁸³ М. Митровић је ову струју оптуживао да су „београдски агенти“ које је Београд послао да раде против владе регента Михајла и генерала Гвозденовића а с циљем

нови лист, „Американски Глас Црногораца“ као гласило Савеза независних Црногораца.⁸⁴ С друге стране Црногорски Гласник постаје гласило слободоумних Црногораца.⁸⁵ Упркос наставку деловања ових организација, било је јасно да је динамика политичког рада која је постојала, овом поделом неповратно изгубљена. Према информацијама конзула П. Каровића, маја 1923. године Владимир Сакс-Петровић се припремао да напусти Сједињене Државе и самим тим његово ангажовање у црногорском покрету у САД је окончано.⁸⁶ Једна од водећих личности црногорског покрета, Н. Јањушевић, октобра 1923. године, донео је одлуку да призна српску цркву у Америци и Мардарија као црквеног поглавара.⁸⁷ Заузврат, тражио је да му се уступи једна црква, на шта је Мардарије упркос противљењу југословенског посланика позитивно одговорио.⁸⁸ Овим чином ипак није стављена тачка на односе са Н. Јањушевићем. Ти односи постају својеврсна игра надмудривања иза које су стајали прагматизам и лични интереси, док су се идеологија, политички принципи и уверења нашли у другом плану и тешко су се уочавали. Тако, приклањање српској цркви по свему судећи није дуго трајало, па се већ јануара 1924. године Јањушевић огласио у листу Американски глас Црногораца потписујући се као црногорски архимандрит. На Конвенцији Савеза (Федерације) независних Црногораца 16-20. јула 1924. године у Индијан-Харбуру (Индијана) за председника је изабран

цепања Црногораца у Америци. АЈ, 371-51, Пов. бр. 231, 21. септембар 1923; АЈ, 449-6, Пов.бр. 219, Генерални конзулат у Чикагу за Генерални конзулат у Њујорку, 14. септембар 1923.

⁸⁴ Лист је излазио сваког десетог и двадесет петог у месецу а годишња претплата износила је 2 долара. *Американски Глас Црногораца*, Година II, број 6, 7. јануар 1924; АЈ, 414-7-16, Писмо Ђ. Ковачевића конзулу Пурићу, 7. новембар 1923; Овај лист се штампао у Чикагу а први број је изашао 25. октобра 1923. В. Пурић, стр. 10; Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, 102; Решењем министарства унутрашњих дела Краљевине СХС од 14. децембра 1923. године забрањено је растурање овог листа на територији Краљевине. Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, Књ. I, 102.

⁸⁵ АЈ, 449-6, НоПов. 219, Генерални конзулат у Чикагу за Генерални конзулат у Њујорку, 14. септембар 1923.

⁸⁶ Према информацијама југословенског конзула у Њујорку В. Сакс-Петровић је требало да оде у Јужну Америку „ради купљења прилога за пострадале Црногорце.“ АЈ, 765-2, Павле Каровић за Краљевско посланство у Вашингтону, 20. мај 1923; АЈ, 765-2, Пов.бр. 6485, Министарство иностраних дела за Генерални конзулат у Буенос Аиресу, 9. јул 1923.

⁸⁷ АЈ, 414-7-16, Пов.бр. 240, Генерални конзулат у Чикагу за Краљевско посланство у Вашингтону, 17. октобар 1923.

⁸⁸ АЈ, 371-51, Стр.пов.бр. 32, Краљевско посланство у Вашингтону за др. В. Маринковића, 14. август 1924; Упркос лошем мишљењу о Јањушевићу и конзул Пурић је био мишљења да „у интересу мира“ и Јањушевићу би могли дати „какву малу и незнатну парохију.“ АЈ, 449-6, Пов.бр. 240, Генерални конзулат у Чикагу за Краљевско посланство у Вашингтону, 17. октобар 1923.

управо Јањушевић. И овом приликом покренуто је питање приступања Јањушевића српској цркви, а подршку су му у том смислу пружили и поједини српски свештеници у Америци.⁸⁹ Коначно, две године касније, Н. Јањушевић је са позиције свештеника српске цркве у Америци⁹⁰ упутио молбу југословенским властима да му се омогући повратак у Краљевину⁹¹ и тој молби је позитивно одговорено.⁹²

Јован Пламенац, као водећа личност у црногорској политичкој емиграцији у Америци, наставио је и након раскола у покрету, средином 1923, са активностима и заступањем идеје о независној Црној Гори, међутим, то више није било ни по обиму ни по интензитету налик оном искуству свега неколико месеци раније. Проблеми материјалне природе сустигли су Пламенца и на простору Америке. Октобра 1923. године конзулат у Њујорку известио је југословенско посланство о плану бившег председника црногорске владе да уз помоћ „извесних Талијана“ издаје и продаје обвезнице (бондове) који би били исплаћени пошто српска војска напусти територију Црне Горе.⁹³ Обвезнице су издате у име Краљевине Црне Горе са роком исплате месец дана од евакуације српске војске. Ради спречавања даљих активности Пламенца у Америци интервенисао је и југословенски министар спољних послова М. Нинчић, који је у писму америчком посланику Доцу истакао злоупотребе на рачун сиромашних исељеника.⁹⁴ Међутим, поновљени покушаји

⁸⁹ АЈ, 449-6, Пов.бр. 237, 25. јул 1924.

⁹⁰ Јањушевић је 1926. године био парох у Саут Бенду, Индијана (South Band, Indiana). АЈ, 414-3, Пов. 314, Генерални конзул у Чикагу Момчилу Нинчићу, министру иностраних дела, 20. октобар 1926.

⁹¹ У писму краљу Александру, Н. Јањушевић тражи амнестију и повратак и наводи да двадесет девет година служи „Свети Божанствени Олтар Српске православне цркве.“ АЈ, 74-75, Писмо Никодима Јањушевића Краљу Александру, 3. Октобар 1926; Јањушевић је тражио амнестију лично од краља, слободан повратак „и да за све до сада учињено никоме не одговарам ништа.“ Такође, тражио је потврде од Министарства спољних послова и Министарства унутрашњих послова. АЈ, 414-3, Никодим Јањушевић за Б. Пурића, 7. мај 1926.

⁹² Јањушевић је обавештен да је Министарство унутрашњих послова актом од 13. августа 1926. навео да нема ништа против повратка Јањушевића и да му конзул може издати визу. АЈ, 414-3, Пов. 304, 25. септембар 1926; Молбу Јањушевића подржао је и Б. Пурић, конзул у Чикагу. Пурић је истакао да је Јањушевић у црногорском покрету био „споредна личност“ као да од када се одрекао ове политике „давао је свакодневних доказа да најлојалније ради у погледу наше Државе и Династије.“ АЈ, 414-3, Пов. 314, Б. Пурић за Момчила Нинчића, министра спољних послова, 20. октобар 1926.

⁹³ АЈ, 449-6, за Краљевско посланство у Вашингтону, 17. октобар 1923; Да се радило о веродостојној информацији потврдила је појава ових бондова у износу од десет долара. АЈ, 449-6, Генерални конзулат у Њујорку за Министарство спољних послова, политичко одељење, 15. фебруар 1924.

⁹⁴ Нинчић је писао Доцу да „сам по себи Пламенац нема политичке важности за нас и никад на њега не бих обраћао пажњу кад би он на какав други начин заслужио

југословенских дипломата да онемогуће наставак активности Ј. Пламенца доживели су неуспех,⁹⁵ али су нови сукоби унутар ФНЦ додатно ослабили читав покрет. Почетком 1924. године дошло је до разлаза Пламенца и Крискуола.⁹⁶ После очигледних неуспеха и по свему судећи материјалне оскудице⁹⁷, Пламенац је одустао од даљег политичког ангажовања и уз покајање после доношења акта о амнестији,⁹⁸ вратио се у Краљевину.⁹⁹

Доласком Мила Вујовића у Америку крајем 1923. године, укључен је још један политички актер, али до јачања црногорске акције није дошло, напротив. М. Вујовић, бивши црногорски министар основао је Народну странку радника и сељака¹⁰⁰ док је у Њујорку основана штампарија „Владика Раде“.¹⁰¹ Према извештају Б. Пурића, ова странка је признавала владу А. Гвозденовића.¹⁰² Међутим, ова нова политичка

своје издржавање.“ АЈ, 449-6, Пов.бр. 439, 25. новембар 1923.

⁹⁵ Пошто је истекло шест месеци од доласка Пламенца у Америку, Пурић је предузео кораке да се онемогући даљи боравак црногорског политичара у САД. Наиме, Пламенцу је приликом доласка у САД издата шестомесечна боравишна дозвола. Упућена је представка појединим америчким сенаторима „The presence of one of the reactionaries and enemies of liberty and justice is an insult to the democracy of the country.“ Представку коју је написао југословенски конзул требало је да доставе виђенији исељеници са америчким држављанством. АЈ, 449-6, Пов.бр. 260, Предмет: Јован Пламенац, 13. новембар 1923.

⁹⁶ Према југословенском конзулу, Крискуоло је оптужио Пламенца да намерава да се прогласи за краља Црне Горе. АЈ, 449-6-17, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 9. фебруар 1924.

⁹⁷ Према конзулу у Њујорку и сукоб са Крискуолом био је финансијске природе, Пламенац је био присиљен да напусти луксузан хотел те је „у једном малом апартману.“ Такође наводи да Пламенац не говори енглески језик. АЈ, 449-6-17, Генерални конзулат у Њујорку за Краљевско посланство у Вашингтону, 9. фебруар 1924.

⁹⁸ Пламенац је као и Н. Јањушевић искористио проглашење опште амнестије 1925. године у Краљевини СХС. Драгољуб Р. Живојиновић, Италија и Црна Гора, 419.

⁹⁹ Šerbo Rastoder, Crna Gora u egzilu, Књ. I, 409; И након повратка у Београд, Пламенац се налазио под надзором југословенских власти. АЈ, 449-6, Пов.бр. 35, 12. март 1931; АЈ, 449-6, Стр.пов.бр. 358, 14. мај 1931.

¹⁰⁰ Б. Пурић наводи да је део Савеза независних Црногораца 20. новембра 1923. године одржао Трећу конвенцију у Детроиту на којој је донета одлука да се оснује ова странка. АЈ, 371-49, Пов.бр. 296, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство спољних послова, 12. децембар 1923.

¹⁰¹ Председник је био Мило Вујовић (председник Странке сељака и радника), секретар Јован Милошевић, благајник Антони Зијец, чланови Ана Арчболд, капетан Т.В. Фарел и Марко Којчић. Одбор је упутио апел Црногорцима тражећи добровољне прилоге за оснивање штампарије, уз обећање да ће се прво штампати Алманах са сликом свих који приложе 20 долара а на целој страни за прилог од 50 долара. АЈ, 449-6-17, Пов.бр. 217, Божидар Пурић за Краљевско посланство у Вашингтону, 7. јун 1924.

¹⁰² Према Пурићу, долазак М. Вујовића „учинио је непријатан утисак на људе око Пламенца“. АЈ, 449-6, Генерални конзулат у Њујорку за Министарство спољних послова, политичко одељење, 5. фебруар 1924.

организација није успела да постигне битнију јавну видљивост нити утицај међу исељеницима пореклом из Црне Горе. Сам Вујовић постаје део сукоба унутар црногорске емиграције. Тако су од Савеза независних Црногораца стизале оптужбе да је Вујовић београдски агент као и да је његов циљ рушење овог савеза.¹⁰³

Унутрашњи сукоби, одсуство подршке већине исељеника пореклом из Црне Горе, повратак водећих личности црногорске политичке емиграције у Краљевину и прихватање нове политичке реалности ослабили су и, може се рећи, померили политички ангажман у прилог независности Црне Горе на маргине јавног интереса америчке али и исељеничке јавности. На посустајање ових активности према оцени југословенског посланика А. Тресића Павичића, утицало је одсуство италијанске подршке, посебно након споразума којим је Ријека припала Италији.¹⁰⁴ Односно, са постизањем политичког споразума са Краљевином СХС разлози за одржавање црногорског питања нестајали су. Ипак, извесни облици политичког активизма црногорског предзнака опстали су и наредних година. Тако је Луиђи Крискуоло свакако једна од кључних фигура у дотадашњем црногорском покрету у Америци, наставио са јавним заступањем идеје о обнови црногорске државе.¹⁰⁵ Оснивач Комитета за црногорску независност (Committee for Montenegrin Independence) у Њујорку,¹⁰⁶ Крискуоло је 1928. објавио књигу „Право Црне Горе на

¹⁰³ Јањушевић је писао у Американском гласу Црногораца „г. Мило Вујовић и сви они који би дошли у Америци с намјером да стварају странке завађају и дијеле Црногорце, ако не би имали паметнијег посла, учинили би много боље, да заврну рукаве и сиђу испод земље да се мало охладе у овим американским рудницима...“ Американски Глас Црногораца, Година III, број 6, 7. јануар 1924; О овим сукобима видети и: Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, Knj. I, 386-389.

¹⁰⁴ AJ, 371-51, Стр. пов. бр. 32, Предмет: Црногорска пропаганда у Америци, 14. август 1924.

¹⁰⁵ Крискуоло је према подацима конзула Пурића, од Савеза независних Црногораца тражио да га овласте да буде њихов представник „јер је он једини заступник и легални представник владе Црне Горе у Америци“ устврдивши да га је указом поставила краљица Милена. Такође, тврдио је да ни Пламенац ни М. Вујовић немају право да се представљају као представници Црне Горе. AJ, 449-6, Пов.бр. 51, Предмет: Црногорска пропаганда, 8. фебруар 1924.

¹⁰⁶ Званични орган Комитета, према конзулу Каровићу, постао је лист *Montenegro*. Циљ листа, чији је уредник и издавач био Луиђи Крискуоло, био је „да се помогне црногорском народу да добије право на самоопредељења.“ AJ, 371-79-102, П.Бр. 74, Предмет: Црногорска пропаганда у САД, 6. август 1924; Међу члановима Комитета налазили су се Aleksandar Devin, H. Mendez de Kosta, почасни конзул, Marino Barbiconi, некадашњи регент Републике Сан Марино, dr. Sven Hedin, шведски истраживач, бригадни генерал Frederik E. Burnam, председник Белог крста у Канади, M. Rene Claparede, публициста из Женева, dr. Kurt Hassert, едукатор из Дрездена, M. Georges Fannes из Брисела, prof. Antonio Baldacci, predsednik Italijanskog nacionalnog komiteta pro-Montenegro на Универзитету у Болоњи, M. le Comte Simon, председник

живот“.¹⁰⁷ Поједини примери активизма бележе се и код неких других личности попут Ђуре Чичаревића,¹⁰⁸ Јанка Брајовића¹⁰⁹ и Николе Петановића Најада.¹¹⁰ И овом приликом реакције југословенских званичника нису изостале.¹¹¹ Ипак то више нису биле појаве које би изазвале већу пажњу и забринутост југословенских власти и југословенских дипломата у Америци. Приликом разматрања питања сепаратистичких покрета у Америци који су препознати као изазов југословенским

белгијског комитета pro-Montenegro у Бриселу, J. Eugene Corriveau, бивши почасни конзул Црне Горе у Канади и др. Упућен је позив Црногорцима „We urge all loyal Montenegrins to stand together, to work for their independence, and to support us in our work.“ АЈ, 449-6, Committee for Montenegrin Independence, New York, 1. јануар 1925; Међу члановима Комитета био је и Витни Ворен. АЈ, 449-6, Пов.бр. 24, Предмет: Витни Ворен и црногорска пропаганда, 2. фебруар 1925; О раду Комитета видети и: Šerbo Rastoder, Crna Gora u egzilu, Knj. II, 519-521, 523, 550-553; Šerbo Rastoder, Crna Gora u egzilu, Knj. I, 94-96, 367-369, 391-392.

¹⁰⁷ У књизи су објављена документа настала током и после II светског рата а која су се односила на Црну Гору; Šerbo Rastoder, Crna Gora u egzilu, Knj. I, 94-96.

¹⁰⁸ Ђуро Чичаревић, радник из Чикага, пореклом из цетињског среза био је сарадник Ј. Пламенца у Америци. Крајем 1929. и почетком 1930, помиње се у контексту излажења листа Амерички Глас Црногораца. Према информацијама југословенског Министарства иностраних послова лист је финансирао Луиђи Крискуоло. Међутим у извештају од септембра 1930. југословенски конзул Ђ. Коломбатовић наводи да овај лист већ дуже време не излази „и нема изгледа да би опет могао бити покренут.“ АЈ, 414-7, Пов.бр. 119, 4. новембар 1929; АЈ, 414-7, Пов.бр. 15047, Предмет: Подаци о раду Чичаревића Ђуре и о листу „Амерички Глас Црногораца“, 1. август 1930; АЈ, 414-7, Пов.бр. 227, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство иностраних послова, политичко одељење, 11. септембар 1930.

¹⁰⁹ Јанко Брајовић помиње се као аутор књиге „San slobodne Crne Gore“ издате у Детроиту. Решењем југословенског Министарства унутрашњих послова од 1. априла 1936, забрањен је улазак и растурање ове књиге на територији Краљевине Југославије. АЈ, 414-7, Пов.бр. 8110/ИИ-Ац-2, Министарство иностраних послова за Генерални конзулат у Чикагу, 7. април 1936..

¹¹⁰ Никола Петановић Најад био је издавач и уредник листа Црногорско огледало (Montenegrin Mirror) који је излазио у периоду од 1927. до 1932. године. О Николи Петановићу видети и: Gordana Stojović, Nikola Petanović – Crnogorsko ogledalo. Podgorica: Matica crnogorska, 2006.

¹¹¹ Југословенско Министарство иностраних дела планирало је да интервенцијом код америчких фирми које су сарађивале са Л. Крискуолом онемогуће његово ангажовање у прилог црногорске ствари. АЈ, 449-6-17, Пов.бр. 5820, Министарство иностраних дела за конзула у Њујорку Р. Јанковића, 21. август 1925; Покушај конзула Радоја Јанковића да организује повратак Ј. Брајовића у Краљевину Југославију и на тај начин стави тачку на његов политички ангажман у САД окончао се неуспешно Брајовићевим одбијањем да се врати и истрајавањем на захтевима да се амнестирају политички кривци као и намером да „упознам у скорој будућности исти свјет о неправди учињеној Црној Гори.“ АЈ, 449-6, Пов.бр.183, Р. Јанковић за Министарство иностраних послова, политичко одељење, 2. децембар 1930; АЈ, 449-6, Пов.бр. 30, Р. Јанковић за Министарство иностраних послова, политичко одељење, 5. март 1931; АЈ, 449-6, Писмо Јанка Брајовића за Р. Јанковића, 8. Април 1931.

интересима у Америци, онај црногорски није заузимао релевантно место или је потпуно игнорисан. Није било ни значајнијег упоришта у исељеничкој средини. Спорадично су се појављивали појединци попут већ поменутих Брајовића и Најада чије активности су забележене, али то више нису биле појаве које би ангажовале југословенску државу и дипломатску мрежу онако како је то било у раним двадесетим годинама. У анализи рада Л. Крискуола 1930. године, југословенски конзул у Њујорку Р. Јанковић закључио је да „...г. Крискуоло не представља никакву снагу, против које бисмо дизали наш службени апарат.”¹¹² Ни стање унутар корпуса исељеника са простора Црне Горе није изазивало забринутост. У тренуцима када је Други светски рат захватио простор југословенске државе, у оцени расположења југословенских исељеника у Америци, југословенски посланик у Вашингтону Константин Фотић закључио је да „до сада није примећено да међу Црногорцима има икаквих сепаратистичких покрета...”¹¹³ Односно, за разлику од политичких активности неких других исељеничких група, попут представника хрватске или македонске политичке емиграције које су показивале константну жилавост и постојаност, она црногорског предзнака свела се на појединачни ангажман без реалног утемељења унутар исељеништва пореклом са простора некадашње црногорске државе. Изазови са којима се југословенска држава суочавала у погледу политичког живота југословенских емиграната у Америци били су и даље многоструки, али после искуства раних двадесетих година 20. века они нису укључивали и оне црногорског предзнака.

Vesna ĐIKANović

MONTENEGRIN POLITICAL EMIGRATION IN THE UNITED STATES OF AMERICA (1922-1924) - POLITICAL ACTIVITIES AND YUGOSLAV RESPONSES

Summary

After the failure of attempt in restoration of independent Montenegro after the W.W.I, part of Montenegrin politicians in emigration moved the focus of their activities from Europe to Northern America. Their primary goal was to raise the funds for enabling the continuity of their political engagement. As well, it included the

¹¹² AJ, 449-6, Пов.бр. 165, Конзул Радоје Јанковић за Краљевско посланство у Вашингтону, 16. октобар 1930.

¹¹³ AJ, 103-44-216, Пов. бр. 448, Шифровани телеграм из Вашингтона за Лондон, 22. јул 1941.

search for support to policy of restoration of Montenegrin state within the American public and emigration circles. The principles of US policy defined in the period of war, sympathy of some political and public stakeholders for the Montenegrin cause and support of the part of emigrants to the idea of independent Montenegro, strongly affected such decision. The first months of their activities, directed by Jovan Plamenac, were mostly consisted of raising the needed financial support, acquiring public visibility and bringing the Montenegrin question back to the sphere of public interest. In response, Yugoslav government and the diplomats residing in USA launched a series of countermeasures in order to neutralize the Montenegrin politicians, both within the Montenegrin emigration and the American public. It is hard to judge upon their own successfulness, considering that the deep division and conflicts within the Montenegrin political circles, gathered around the Federation of Independent Montenegrins, themselves brought to the weakening of activities of Montenegrin political emigrants in America in whole. The return of part of them to Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, lack of wider support of the emigrants' community and absence of the political backing at the international level, brought the Montenegrin political activism at the US' soil to the level of marginal political category. Despite the occasional emergence of persons promoting the idea of restoration of Montenegro, political activities in this sense have never grown above the level of individual initiatives without neither real stronghold within the emigrants' community, nor the support of both the emigrants' and American public.

Извори и литература:

Архив Југославије: Краљевско посланство у Вашингтону (371), Генерални конзулат у Њујорку (449), Генерални конзулат у Чикагу (414), Двор (74), Министарство иностраних послова-политичко одељење (334), Министарство унутрашњих послова (14), Генерални конзулат у Буенос Аиресу (765)

Американски Глас Црногораца, Година II, број 6, 7. јануар 1924

Janko Brajović. *The Voice of Montenegro*, Paris: s.n., 1920? (konferencijski material)

Димитрије-Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград: Историски институт НР Црне Горе, 1962.

Manko Gagliardi, *Istina o Hrvatskom emigrantskom revolucionarnom komiteu 1919-1921. Odgovor na napadaје Stjepana Radića*, Zagreb: Грас, мај 1922.

Драгољуб Р. Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак 1914-1922*, Војна књига: Београд, 1996.

Драгољуб Р. Живојиновић. *Италија и Црна Гора 1914-1925. Студија о изневереном савезништву*, Београд: Службени лист СРЈ 1998.

Драгољуб Р. Живојиновић. *Црногорска мисија у САД 1915. године*, у: Драгољуб Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником. Студије о српско-америчким везама 1878-1920*, Београд: Албатрос Плус 2010, 183-210.

Драгољуб Р. Живојиновић, Отварање црногорског посланства у Вашингтону 1917-1918. године, 263-303; у: Драгољуб Р. Живојиновић, *У потрази за заштитником. Студије о српско-америчким везама 1878-1920*, Београд: Албатрос Плус 2010.

Андреј Митровић, *Југославија на конференцији мира 1919-1920*. Београд: Завод за издавање удžбеника Социјалистичке републике Србије, 1969.

Božidar Purić, *Naši iseljenici*, Београд 1929.

Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925*, knj. 1, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2004.

Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925. Deklaracije, program, apeli, memorandum, note, memoari, protestna pisma*, knj. II, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, Almanah, 2004.

Сава, епископ шумадијски, *Историја Српске православне цркве у Америци и Канади 1891-1941*. Каленић/Крагујевац: Каленић, 1994.

John D. Treadway, *Anglo-American Diplomacy and Montenegrin Question, 1914-1921*. Issue 26, East European Program, European Institute, The Wilson Center 1991.

Ivan Čizmić, *Jugoslovenski iseljenički pokret i stvaranje jugoslovenske države 1918, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu-Institut za hrvatsku povijest, 1974*.